

Vrede over Israël

Jaargang 49
Nummer 2
maart 2005

**Pèsach, het begin
van de grote feesten**

2

**Pesachviering door Messias-
belijdende Joden in Israël**

5

Jiddisj

9

**In memoriam
prof. dr. Maas Boertien**

13

**Bij het overlijden van
G.J. Ornstein**

14

Een seiderschotel, met
daarop een familie aan
de seidentafel. Het onder-
schrift luidt: "dit is het
brood der ellende..."

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Pèsach¹, het begin v

Inleiding

De instelling van Pèsach vinden we op verschillende plaatsen in de bijbel, Ex. 12, 1-28; Lev. 23, 4-8; Deut. 16, 1-8. Met Sjawoet (Wekenfeest) en Soekkot (Loofhuttenfeest) hoort het tot de drie grote feesten in Israël. Behalve in bovengenoemde schriftgedeelten vinden we in talloze andere gedeelten van de bijbel verwijzingen naar Pèsach. Misschien moeten we wel zeggen dat de hele bijbel een pèsachdocument is. Het gaat immers van a tot z over de HERE, de God van Israël, die bevrijdt. Dat is ook het thema van dit specifieke feest.

In deze schriftstudie concentreren we ons vooral op Deuteronomium 16, 1.

Niet de eerste en toch wel de eerste

We komen de naam van een maand tegen, Abib. Letterlijk betekent die naam 'aren'. Na de ballingschap kreeg de maand de naam Nisan. Ze valt in onze kalender in maart/april.

De naam Abib doet vermoeden dat het feest iets te maken heeft met de oogst. Te denken valt hierbij aan de gersteoogst. De gerst werd gezaaid

na de vroege regen (oktober) en was in het voorjaar als eerste van de wintergranen rijp.

De relatie met de oogst zou ook hieruit kunnen blijken dat naast het offeren van dieren in de 'avond-schemering' (Ex. 12, 6) er ook ongezuurde, platte broden moeten worden gegeten, zeven dagen lang. Dat is het zogenaamde 'feest der ongezuurde broden', Matsöt. Wat wij het oudtestamentische paasfeest noemen is eigenlijk een combinatie van Pèsach en Matsöt. De gerst werd geoogst en van de pas geoogste aren werden in allerijl koeken gebakken, zonder zuur deeg, want zuur deeg werkte als gist en liet het deeg rijzen tot bolle broden.

In de bijbel wordt dat feest ook betrokken op de uittocht uit Egypte, al blijft het verband houden met het jaargetijde waarin de gerst geoogst wordt. De broden worden 'brood der verdrukking' genoemd, als een herinnering aan de ellende in Egypte. Dat het deeg niet mocht rijzen wordt verklaard uit de haast waarmee de Israëlieten uit Egypte moesten vertrekken. Tegelijk geeft het aan dat bevrijding vernieuwing betekent. Er mocht nergens meer zuurdeeg worden aangetroffen, als een teken van reinheid. Het oude leven heeft afgedaan.

In Ex. 12, 1 staat het voorschrift dat de maand waarin Pèsach wordt gevierd, de eerste maand zal zijn. Dat veronderstelt dat dit niet altijd het geval is geweest. In de maand Tisri, de zevende maand gerekend

1 Neem de maand Abib in acht en viert het Pascha ter ere van de HERE, uw God, want in de maand Abib heeft de HERE, uw God, u in de nacht uit Egypte geleid.

Schriftstudie
n.a.v.
Deuteronomium
16, 1

an de grote feesten

J. Groenleer

vanaf Abib, valt o.a. het joodse nieuwjaar. Burgerlijk gezien is Tisri dus de eerste maand van het jaar, maar in religieus opzicht is dat de maand Abib, alleen al omdat dit zo voorgeschreven is.

Ook inhoudelijk staat deze maand aan het hoofd van alle maanden. Want in deze maand heeft de uittocht uit het slavenhuis Egypte plaatsgevonden. En in het hele leven gaat het erom dat de gegeven bevrijding gestalte krijgt. Die bevrijding wordt telkens weer bedreigd. Het is dan ook goed om telkens weer naar de oorsprong terug te keren en je door die oorsprong te laten zeggen. Daarom: Abib, de maand van Pèsach als het begin, het hoofd van de maanden.

Pèsach en sabbat

Voor het 'onderhouden' van de sabbatdag, Deut. 5, 12, en het 'in acht nemen' van de maand Abib, Deut. 16, 1, staat in het Hebreeuws hetzelfde werkwoord. In Deuteronomium wordt het sabbatsgebod gemotiveerd vanuit de bevrijding uit Egypte, Deut. 5, 15, en niet, zoals in Exodus, vanuit de schepping. Zo is er een opvallende

'Matsot', ongezuurde broden

verbinding tussen Pèsach en sabbat, zowel in terminologie als inhoudelijk.

Ook het slot van het voorschrift aangaande Pèsach in Deuteronomium 16, 8 laat verband zien met sabbat. Op de zevende dag van Matsot zal er een feestelijke samenkomst zijn, ter ere van de HERE. Voor die dag luidt het gebod, net als bij de sabbat: 'dan zult gij geen werk doen.'

In het licht van Deuteronomium is elke sabbat een herinnering aan de uittocht uit Egypte. Die herinnering, of liever gedachtenis, wordt nog eens extra levend gehouden door de jaarlijkse viering van Pèsach in de maand Abib.

Het doel van de pèsachviering en van sabbat is volgens Deuteronomium eveneens hetzelfde. In Deut. 16, 1 staat dat Pèsach gehouden moet worden 'voor' of 'ter ere van de HERE, uw God.' Hij heeft Israël immers in de maand Abib uit Egypte geleid. Dat 'voor' of 'ter ere van' heeft een bepaalde functie. Zeker, God wordt geëerd om zijn daden van bevrijding. Het gaat om de glorie Gods. Maar daarnaast heeft het feest, net als alle andere gedenkdagen, ook een appellerende functie. Het begin van de tien geboden trekt als het ware door alles heen: "Ik ben de HERE, uw God, die u uit het land Egypte, uit het diensthuis, geleid heb. Gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben." De feesten worden gevierd om de daden van de HERE te gedenken en om daarvoor de HERE zelf niet te vergeten en andere goden niet in het leven toe te laten. Uiteindelijk staat elke dag in het

Matsebord;
hierop worden
de ongezuurde
broden gelegd

Pèsach, het begin van de grote feesten

teken van de uittocht, Deut. 16, 3. Sabbat en Pèsach willen behulpzaam zijn om de HERE en zijn bevrijdingsdaden niet te vergeten.

Uit nacht en ontij komen wij¹

De bevrijding uit Egypte vond in de nacht plaats. Dat is meer dan een tijds-aanduiding, zoals ook Egypte meer is geworden dan een land dat aan te wijzen is op de wereldkaart. Egypte is een etiket voor onderdrukking, slavernij, ellende zonder meer. Zo is ook 'nacht' het verzamelwoord geworden voor angst, chaos, dood en verderf.

Het is dan ook van groot gewicht dat de HERE zijn volk 'in de nacht' uit Egypte bevrijdde. Egypte en nacht blijken voor de HERE geen onoverkomelijke grootheden te zijn. Hij liet zijn kracht merken aan het machtige Egypte in nacht en ontij. En ziedaar: Hij leidde zijn volk uit nacht en ontij, de vrijheid tegemoet. In die bewuste nacht van toen kreeg Egypte zelf te ervaren wat dood en verderf is, toen de HERE de eerstgeborenen van Egypte sloeg. Maar Israël werd in die nacht uit Egypte geleid.

Sabbat en Pèsach, zondag en Pasen

Uit het voorgaande blijkt enige verwantschap tussen sabbat en Pèsach enerzijds en zondag en Pasen anderzijds. Niet dat het laatste paar het eerste vervangt, maar er zijn elementen die op elkaar lijken. De sabbat wordt in Deuteronomium gemotiveerd vanuit de bevrijding uit Egypte. Elke week is er een dag om die bevrijding te vieren. Met Pèsach wordt die gebeurtenis jaarlijks nog eens extra en indrukwekkend onder de aandacht gebracht.

Zo is ook de viering van de zondag een

getuigenis van de uittocht van Jezus uit de macht van de dood op de eerste dag van de week. Met Pasen wordt deze gebeurtenis jaarlijks extra en indrukwekkend onder de aandacht gebracht.

Zoals de nacht van Egypte Israël uit zijn greep moest loslaten door de kracht van de HERE krachtdadig, zo is de macht van de zonde gebroken en moest de nacht van dood en graf zich gewonnen geven aan het licht van Christus' opstanding. Dat vraagt om een bevrijd dagelijks leven in geloof, betrokken op Hem die ons bevrijd heeft. Zoals de apostel Paulus het zegt: "Doet het oude zuurdeeg weg, opdat gij een vers deeg moogt zijn; gij zijt immers ongezuurd. Want ook ons paaslam is geslacht: Christus. Laten wij derhalve feest vieren, niet met zuurdeeg van slechtheid en boosheid, maar met het ongezuurde brood van reinheid en waarheid.", 1 Kor. 5, 7,8.

Deze zinnen laten veel overeenkomst zien met het joodse paasfeest. Het cruciale verschil zit hem in 'ons paaslam'. Zo zijn we met Pèsach als het begin van de grote feesten meteen beland bij de kern van het gesprek tussen Kerk en Israël. Ons paaslam, Christus, is voor joden veelal nog een struikelblok, terwijl het ons juist in verbinding brengt met de God van Pèsach die zich als Verlosser heeft geopenbaard. We moeten de spanning die dat oplevert maar niet uit de weg gaan, maar het gesprek blijven

¹ Ons woord Pasen komt van pascha dat in het NT een weergave is van een ongeveer zo klinkend Aramees woord. Het Hebreeuwse pèsach wordt in verband gebracht met het werkwoord pasach dat alleen in Ex. 12, 13,23,27 'voorbijgaan' betekent. Een andere betekenis is 'hinken, hinkstap dansen', 1 Kon. 18, 21,26.

² Titel van een lied van Willem Barnard voor zondag septuagesima, de 9de zondag voor Pasen.

Pesachviering door Messiasbelijdende Joden in Israël

dr. ir. Leon Meijer

Pesach, het feest van de verlossing

Ma nistana - waarom is deze avond anders dan andere avonden. Het is een vraag die al eeuwenlang op de avond van de 14e Nissan in joodse huizen klinkt. Op deze avond wordt Pesach gevierd, de uittocht uit Egypte. Een cruciaal feest, want zonder die uittocht zou er geen joods volk hebben bestaan. Stel dat Faraó in zijn opzet zou zijn geslaagd. Met de moord op alle pasgeboren jongens, zou het volk uitgestorven zijn. De geschiedenis van Israël zou een korte zijn geweest en erger, Gods beloften aan Abraham zouden niet in vervulling zijn gegaan. In Egypte was het erop of eronder. Later in de geschiedenis werd het volk meermaalen bedreigd. Maar het betrof steeds een deel van het volk. Als Haman in Perzië in zijn opzet zou zijn geslaagd, dan zou een deel vernietigd zijn.

Zonder de uittocht uit Egypte, zou er geen Joods volk zijn geweest. Misschien is dat wel de verklaring dat Pesach zo'n populair feest is onder Joden. Uit een onderzoek onder Amerikaanse Joden blijkt dat 80% het feest viert, ook als men niets meer met het joodse geloof doet.

De seidermaaltijd

Eén van de onderdelen van het feest is de seidermaaltijd. De instelling van de seidermaaltijd vinden we terug in Exodus 12: 3 -11. De ingrediënten van de maaltijd, een paaslam, bittere kruiden en ongezuurd brood worden genoemd. In andere gedeelten zoals Exodus 12: 26 en 13: 8 worden ouders opgeroepen het hun

kinderen te vertellen. De Pesach viering is een gebod 'En deze dag zal u een gedenkdag zijn, gij zult hem vieren als een feest voor de Here; in uw geslachten zult gij hem als een altoosdurende inzetting vieren. (Exodus 12:14).

Joden vieren de uittocht uit Egypte met Pesach, met de seidermaaltijd. Christenen vieren de dood en opstanding van de Here Jezus met Pasen. Beide feesten werden de eerste drie eeuwen van onze jaartelling gelijktijdig gevierd. Door toedoen van Keizer Constantijn en het concilie van Nicea werden de feestdata uit elkaar getrokken. Joden baseren hun kalender en daarmee hun feestdagen op de maan, christenen op de zon. Dit jaar valt de 14e Nissan op 23 april. Tussen Joden en Christenen nemen Messiasbelijdende Joden een aparte positie in. Velen

De voorwerpen die tijdens de seideravond gebruikt worden om de geschiedenis van de verlossing te vertellen

De heer Meijer was van 1991 – 1999 werkzaam in Israël voor de Near East Ministry en de GZB, is momenteel beleidsmedewerker in het Europees Parlement

Pesachviering door Messiasbelijd

van hen in Israël identificeren zich als Jood, terwijl ze door hun joodse omgeving als Christen beschouwd worden. Ze vieren geen Pasen, wel Pesach en voeren daar twee redenen voor aan.

Wel Pesach, geen Pasen

In de eerste plaats wijzen ze op de Here Jezus en zijn discipelen. Jezus die gezegd heeft dat hij kwam om de wet te vervullen en niet te ontbinden, vierde de avond voor zijn kruisdood Pesach – de seidermaaltijd – met zijn discipelen. Hij schafte het feest niet af, maar gaf het door zijn dood en opstanding een diepere betekenis. Uit een omgekeerde bewijsvoering kun je verder afleiden dat de apostelen die in Handelingen 15 met elkaar discussieerden over de vraag of gelovigen uit de heidenen zich moesten houden aan de Thora en besneden moesten worden, zelf dus wel de Thora hielden. En één van de opdrachten in de Thora is het vieren van Pesach.

In de tweede plaats wijzen Messiasbelijdende Joden op het feit dat hun erkenning dat Jezus de Messias is, niet betekent dat hun Jood-zijn ophoudt. Nog steeds behoren ze tot het vleeselijke Israël, nog steeds zijn ze fysieke afstammelingen van Abraham. Alle reden om de feesten van Israël, zoals de uittocht uit Egypte met Pesach te vieren. Messiasbelijdende Joden in Israël gaan daarin mee met hun overwegend joodse omgeving die op de 14e Nissan de seider viert. Voor Messiasbelijdende Joden in bijvoorbeeld Nederland ligt dat lastiger. Door het vieren van Pesach onderscheiden ze zich nadrukkelijk van de Christelijke kerk.

Tijdens de Pesach maaltijd stelde Jezus het avondmaal in. Het brood dat hij nam en brak, was ongezuurd brood. De beker met wijn, was één van de vier

De haggada, het boek waaruit het verhaal van de bevrijding verteld wordt

bekers die traditioneel met deze maaltijd gedronken worden. Het thema van de seidermaaltijd is verlossing, bij de Joden verlossing uit Egypte. Veel symboliek aan de seider tafel verwijst naar die verlossing. Messiasbelijdende Joden grijpen die symboliek aan om te wijzen naar de verlossing die de Here Jezus teweeg bracht.

De orde van dienst

Seider, is de naam van de Pesach maaltijd. Het is het Hebreeuwse woord voor orde. De seidermaaltijd heeft een bepaalde orde, een bepaalde volgorde. Die volgorde wordt bepaald door vier bekers wijn. Iedere beker heeft een betekenis: de eerste beker is de beker van de heiliging, de tweede is de beker van het oordeel, de derde van verlossing en de vierde van lofprijs en aanneming. Afgezien van

ende Joden in Israël

de eerste beker waarmee de maaltijd toegewijd wordt aan God, past het rijtje ‘oordeel, verlossing en lofprijs (dankzegging)’ goed in iedere reformatorische kerk. Messiasbelijdende Joden gebruiken de bекers wijn en hun betekenis om het verlossingswerk van Jezus Messias aan te duiden.

Centraal tijdens de seidermaaltijd liggen drie ongezuurde broden op tafel. De rabbijnen geven verschillende betekenissen aan deze drie ongezuurde broden, die we voor het gemak matses noemen. De bovenste matse is Cohen, de priester, de middelste Levi, de levieten en de onderste het volk. Een driedeling in de Israëlische maatschappij die stamt uit de tijd van de Tempel. Een andere verklaring is dat de bovenste matse symbolisch is voor de Almachtige, de onderste het volk en de middelste de priester die tussen God en volk in staat. Messiasbelijdende Joden gebruiken de laatste verklaring. Aan het begin van de seidermaaltijd wordt de middelste matse, de priester tussen God en volk, gebroken. Eén deel, Afikoman geheten, wordt in een doek gewikkeld en verstopt. Na de maaltijd, voordat de derde beker gedronken wordt, mogen de kinderen de Afikoman zoeken. Het kind dat de Afikoman gevonden heeft, krijgt een cadeautje.

Tot zover is de viering van Joden en Messiasbelijdende Joden identiek. De uitleg verschilt echter. Messiasbelijdende Joden wijzen erop dat zij een ‘Priester’ kennen, die gebroken werd, in doeken gewikkeld en ‘begraven’. De Afikoman komt weer tevoorschijn aan het einde van de maaltijd. En hier komt ook de seiderviering van Jezus en zijn discipelen om de hoek kijken. Messiasbelijdende Joden wijzen erop dat met de instelling van het avondmaal in Lucas 14: 20 Jezus de beker nam ‘na de maaltijd’. Ervan uitgaande

dat aan de orde van de maaltijd in 2000 jaar niet veel veranderd is, betekent dit dat het ‘brood’ dat Jezus nam en brak, de Afikoman was. Daarmee is de verwijzing naar het verlossingswerk van Messias Jezus compleet. De middelste matse, die de priester voorstelt, wordt niet alleen gebroken en begraven maar staat ook weer op, aan het einde van de maaltijd komt de matse weer tevoorschijn. En het mooiste is, dat Messias Jezus dit stukje matse heeft gebruikt toen hij tegen zijn discipelen zei: “Dit is mijn lichaam dat voor u gegeven wordt, doet dit tot mijn gedachtenis.” De beker die Jezus vervolgens neemt is de beker ‘na de maaltijd’, de derde beker. Deze beker draagt als betekenis verlossing.

Op het Pesach bord, dat met de seidermaaltijd op tafel staat, ligt naast het bitter kruid, ook een boutje. Vroeger, toen de Tempel er nog stond, lag er een lamsbout op tafel, als regelrechte verwijzing naar de uittocht. Met Pesach werd er in de tempel een lam geslacht. Met het verdwijnen van de tempel is op tafel het lamsbout vervangen door een kippenboutje. Joden willen niet de indruk wekken dat ze buiten de Tempel een offer brengen. Bij verscheidene Messiasbelijdende Joden is de lamsbout weer terug op tafel. Als een directe heenwijzing naar het lam dat geslacht werd. Niet alleen bij de uittocht maar jaren later op Golgotha.

Een vraag die tot nadenken stemt

Messiasbelijdende Joden vieren zo de seider, en zien in de symboliek een sterke heenwijzing naar het verlossingswerk van Messias Jezus. Zij worden daarbij gesterkt in hun mening dat door de komst van Jezus de Messias, de oudtestamentische feesten niet hebben afgedaan. Ze hebben in Jezus Messias een diepere

Pesachviering door Messiasbelijdende Joden in Israël

Een seiderschotel met op de rand de tien plagen

betekenis gekregen. Sommige christelijke kerken verwijten Messiasbelijdende Joden dat zij zich teveel afzijdig houden van de christelijke paasviering. Zolang die viering echter gepaard gaat met paaseieren en paasha-zen, kan ik me de huiver van Messiasbelijdende Joden om aan te sluiten levendig voorstellen. Het is in dit geval de christelijke kerk die haar wijze van paasviering eens ernstig zou moeten onderzoeken. Hoeveel christenen zijn zich bewust van de achtergrond van het avondmaal?

De uittocht uit Egypte, bevrijding van slavernij en het reddingswerk van Jezus staan in één lijn. Een lijn die benadrukt wordt door het feit dat Pesach en Pasen beide als thema verlossing hebben.

Iedere beker bij de seidermaaltijd gaat gepaard met een tekst uit Exodus 6. De tekst die bij de derde beker, de beker van de verlossing, hoort is een gedeelte uit Exodus 6: 5 'Ik zal u verlossen door een uitgestrekte arm'. Joden staan stil bij de Uittocht uit Egypte. Messiasbelijdende Joden ook, maar denken tegelijkertijd aan de Verlossing die Yeshua op de 15e Nissan teweeg bracht, met uitgestrekte armen aan een kruis.

Ma nistana, een vraag waarom deze avond anders is dan de andere avonden. Een vraag die ook in de huizen van Messiasbelijdende Joden klinkt. Het is een vraag die op Pasen ook in onze kerken mag klinken.

Van onze
Israëliconsulent
Kees Jan Rodenburg en zijn vrouw
Esther ontvingen
we het volgende
verblijdende bericht:

Van harte
gelukgewenst
met de
geboorte van
jullie dochter
en zusje.

Jiddisj

Cor van der Spek

“Het Jiddisj is de taal die de niet geasimileerde Ashkenasische (d.i. Duitse) joden in Centraal- en Oost-Europa in het leven van alle dag binnen de gezinnen en de Joodse gemeenschap gebruiken of tot voor kort gebruikt hebben”, aldus Prof. Franz Joseph Baranek, een Duits Germanist en kenner van het Jiddisj bij uitstek.

Het ontstaan en de ontwikkeling van het Jiddisj

Al in de Romeinse tijd vestigden Joden zich in Duitsland, met name in de Rijnstreek. Volgens Sebastian Franck in zijn “Chronika des gantzen teutschen Landes” uit het jaar 1538, zouden de Joden in Ulm al in de eerste eeuw van onze jaartelling een brief hebben ontvangen van de Joden uit Palestina. In deze brief zouden de Palestijnse Joden hun broeders in Ulm hebben verteld over de kruisiging van Jezus. Of deze brief ooit geschreven is, is de vraag. In ieder geval moest het verhaal over de brief bewijzen, dat de Joden van Ulm onmogelijk schuldig konden zijn aan de kruisiging van Jezus Christus.

Later, rond het jaar 1000, namen de Joden de Duitse dialecten van hun omgeving over en onderscheidde zij zich in hun taalgebruik niet meer van hun omgeving. Daarbij behielden zij wel zekere Romaanse elementen in hun nieuw aangenomen taal. Verder werd het Joden-Duits, het “Juden Taitisch”, verrijkt met talloze Hebreeuwse en Aramese woorden.

Toen in de Middeleeuwen de Joden werden verjaagd uit Duitsland en zij

oostwaarts trokken naar Polen en Rusland, waar zij welkom waren, namen zij hun “Juden Taitisch” mee. Contacten met de lokale bevolking in de landen waar zij zich vestigden hadden tot gevolg, dat in het Jiddisj nogal wat Slavische woorden werden opgenomen. De Joden die naar het oosten trokken noemde men Ashkenazische Joden, (Ashkenaz = Duitsland).

In de leerhuizen, de bathé-midrassj, en de talmoedscholen, de jésjivoth, werd in het Jiddisj gedebatteerd. Rond 1700 was er sprake van een bloeiend geestelijk en cultureel leven. Zo was in de Oekraïne in die tijd de Joodse bevolkingsgroep de enige in de hele wereld, waar er voor alle kinderen, ook voor de meisjes, leerplicht bestond. Op deze wijze werd een autonoom, dat wil zeggen van de omgeving onafhankelijk, cultureel leven op hoog niveau ontwikkeld. Een solide ontwikkeling van de gehele bevolkingsgroep was daarvan het gevolg.

Ook de Chassidim, een bevindelijke stroming binnen het jodendom, leerden in het Jiddisj. Jiddisj was de taal van het hart van de Joden in Oekraïne, Rusland, Polen en Hongarije en de Chassidim brachten het geloof in God weer terug in de harten van de Joden die woonden in de “sjtetls” van het Oost-Europese platteland.

Tot op het hoogtepunt van de ontwikkeling van het Jiddisj in het Oost-Europa van voor 1940 bleef echter het Duits de hoofdmoot van de Jiddisje taal uitmaken;

We willen in een korte serie artikelen in *Vrede over Israël* aandacht geven aan “talen van Israël”, en wel: Hebreeuws, Jiddisch en Ivriet. In Jaargang 48, Nummer 5, november 2004 werd over “Hebreeuws” geschreven. Nu een artikel over “Jiddisch”.

Jiddisj

het fundament en het bouwskelet van de taal bleef dus Duits, ondanks de opname van Hebreeuwse en Slavische elementen. (In het Jiddisj is het woord voor vertalen dan ook “taitschen”). In percentages uitgedrukt kan men stellen dat 75% Duits is. Daarnaast 20% Hebreeuws en Aramees en 5% Slavisch, en verder ook een kleine rest van Romaanse woorden.

Toen de Joden in de 19e eeuw weer begonnen terug te keren naar Duitsland verdween het Jiddisj weer. In Duits-

zich vestigden. Hun taal, waarin overigens veel minder Hebreeuws of Aramees is verwerkt dan in het Jiddisj, heet het Ladino.

Nog onlangs heeft de Europese Commissie zowel het Jiddisj als het Ladino opgenomen in de lijst van te beschermen minderheidstalen binnen de Europese Unie.

Het bijzondere van het Jiddisj

Vanouds spreken en schrijven de Joden Hebreeuws en Aramees. Misschien is Aramees wel te betitelen als het Jiddisj van 2000 jaar geleden. Ook onze Heiland sprak Aramees. Onlangs nog werd in de dienst in onze kerk (Broek op Langedijk) het Onze Vader in het Aramees gebeden door een Syrische jongen, in de taal dus van Jezus. Heel indrukwekkend.

Hoewel de constructie van het Jiddisj Germaans is wordt de taal geschreven met Hebreeuwse letters. Dat wil zeggen van rechts naar links. Verder kent het Hebreeuwse alfabet geen klinkers, alleen medeklinkers en een tweetal zogenaamde “lautlose” letters, één (de alef) voor de klanken uit het voorste gedeelte van de mond en één (de àin) voor de keelklanken. Als hulp bij het lezen gelden ook nog een drietal medeklinkers als aanwijzing van de te kiezen klank bij het uitspreken van de woorden, de joet, de héh en de vav. In het Jiddisj worden, in tegenstelling tot het Hebreeuws en het Aramees van de Bijbel, geen streepjes of puntjes gebruikt om daarmee de juiste uitspraak veilig te stellen.

In de loop van de tijd verandert een taal vooral doordat de uitspraak van de klinkers verandert. En dat leidt er weer

land werd door de Joden weer Duits gesproken, zij het gekleurd door het Hebreeuws. Ook in Nederland, Engeland, Frankrijk en Amerika spraken de meeste Joden de landstaal, maar ook hier gekleurd door het Hebreeuws. Alleen de onderste lagen van de Joodse bevolking hielden vast aan het Jiddisj.

Bij de Sefardische Joden die uit Spanje verdreven werden na 1492 ziet men een gelijkaardige ontwikkeling (Sfarad = Spanje). Veel Joden trokken naar Noord-Afrika, de Balkan en Turkije. Zij namen het Castiliaans van hun dagen mee en bleven dit spreken in de landen waar zij

Thorarol geschreven in de heilige taal, het Hebreeuws. Jiddisj was de spreektaal, geschreven in hebreeuwse letters

„משה (מויִשע), וואָס לאַכסטו אַזוי ?
„איי, גאַר נישט ! איך האָב מיר דערצײלט אַ ווייז.“

„Mojsche, woss lachsstu asoj?“
„Ej, gor nischt! Ich hob mir derzejlt a wiz“.

„Moos, waarom lach je zo?“
“Ach, helemaal niet! Ik heb net mezelf een mop verteld”.

toe, dat ook de schrijfwijze verandert. In het Jiddisj is dat niet het geval, immers de klinkers worden in het geheel niet geschreven. Zo kunnen Joden uit Zuid-Amerika en de Oekraïne elkaar schriftelijk zeer wel verstaan, terwijl dat mondeling veel moeilijker is. De medeklinkers veranderen namelijk niet of nauwelijks. (Een uitzondering wordt gevormd door de letter tav. Deze wordt door de Asjkenasische, dus Duitse Joden, veelal als een S uitgesproken, terwijl de Sefardische Joden, dus uit de landen rond de Middellandse Zee, inclusief Israël, de T laten staan)

Het Hebreeuwse schrift, op zich een absurditeit voor het van het Duits afgeleide Jiddisj, bleek zo toch de noodzakelijke voorwaarde voor het ontstaan van een wereldwijde Jiddisje cultuur en literatuur. Pogingen om Jiddisje teksten met Latijnse letters te schrijven mislukten jammerlijk.

De invloed van het Jiddisj op het Nederlands

Voor 1940 woonden er 140.000 joden in Nederland. Misschien dat de helft van hen het Jiddisj gebruikte als onderlinge omgangstaal. Het is dan ook verbazingwekkend hoeveel woorden er uit het Jiddisj in de Nederlandse omgangstaal zijn terecht gekomen. We zijn het ons vaak helemaal niet eens bewust, maar we kunnen rustig stellen, dat honderden, zo niet duizenden woorden en uitdrukkingen

in het Nederlands een Jiddisje oorsprong hebben.

Woorden waarbij het heel duidelijk is dat zij een jiddisje oorsprong hebben, zijn bv.: smeris = politiemans, bajes = gevangenis, majum = water, jajum = wijn, jatten = handen of stelen, gabber = vriend, gannef = dief, mazzel = geluk, een meijer = een briefje van 100 gulden (mea = honderd), joet = tien gulden (de getalswaarde van de letter joet = 10), enzovoort.

Maar er zijn ook woorden waarvan je geen enkel vermoeden hebt dat zij uit het Jiddisj tot ons zijn gekomen. Zo is bolleboos afgeleid van Ba'al ha Bait = huiseigenaar. “Lef hebben” is afgeleid van het Jiddisje woord lev = hart. “Snaaien” is afgeleid van sjinaim = tanden. Smoes is afgeleid van sj'moea = gerucht. Ook hier kunnen vele voorbeelden volgen, maar we laten het bij deze.

Het Jiddisj in onze tijd

Is het Jiddisj een dode taal geworden? Dat zeker niet. Maar of er nog veel mensen zijn die het Jiddisj als moedertaal gebruiken is zeer de vraag. In New York leven een aantal Joodse families die zich voorgenomen hebben thuis in hun gezinnen uitsluitend Jiddisj te spreken. Ook in de oude stad van Jeruzalem kun je Jiddisj horen spreken, maar dan wel met een duidelijk Amerikaans accent. Dit zijn veelal ultra-orthodoxe Joden, die het te banaal vinden om de

Jiddisj

אַז אַ ייד האָט אַ הונט, איז אָדער דער הונט נישט קיין הונט אָדער
דער ייד נישט קיין ייד.

Jidische Glajchwertlech:*)

„As a jid hot a hunt, is oder der hunt nischt kajn hunt, oder der jid nischt kajn jid“.

Joods spreekwoord:

“Als een Jood een hond heeft, is of de hond geen hond of de Jood geen Jood”

*) glájchwertl (of glájchwertlech) = spreekwoord, mop, bonmot

as = wanneer, als

heilige Hebreeuwse taal te gebruiken als in het Hebreeuws!), maar ook in Berlijn, Moskou, Londen en Warschau.

Isaac Bashevis Singer zei: “Jiddisj is de taal der doden, maar is geen dode taal”. Kennen we niet allemaal de musical “Anatevka” (The fiddler on the roof)? Tevje de melkman is een jid. Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw worden er niet alleen in Israël, maar ook in Duitsland en Amerika weer toneelstukken in het Jiddisj opgevoerd, zoals “Schwer zu sein a Jid” van Scholem Aleichem. Later gevolgd door de opvoering van de klasieke opera “Die Machscheife” (De heks) van Abraham Goldfaden, niet alleen in Tel Aviv, (met een simultaan vertaling

Het Jiddisj zal zeker de taal blijven waarin de “Jiddisje Witz”, de joodse mop, wordt verteld. Enkele daarvan zijn in de kadertjes afgedrukt.

Geraadpleegde literatuur:

- Salcia Landmann “Jiddisch, das Abenteuer einer Sprache“ Walter-Verlag, Olten, 1962
- Shmuel Atzmon „Jiddisj, Wiederbelebung einer Sprache, die nie tot war“ uit Festschrift aus Israel, 1994
- Henk Heikens, e.a. „Hebreeuwse en Jiddisje woorden in het Nederlands” Sdu uitgevers, den Haag 2002
- “Het Jiddisj leeft” door Max Arian in de Groene Amsterdammer, 06-10-1999
- “Jiddische Levenswijsheid” Hanan J. Ayalti, vertaling Nico Polak, Elmar bv, z.j.
- “Bronnen van joodse Wijsheid”, Schuyt & Co c.v. Uitgevers, Haarlem, z.j.

Jiddisj is de taal der doden, maar is geen dode taal

Aldus Isaac Bashevis Singer, *1904 in Radzymin bij Warchau, †1991. Hij emigreerde naar de USA in 1935 en ontving de Nobelprijs voor literatuur in 1978

In memoriam prof. dr. Maas Boertien (1923-2005)

H. Biesma

Dit is een weergave van wat ds. Biesma, op verzoek van zr. Boertien en namens onze deputaten, heeft gezegd in de rouwdienst in de English Reformed Church, Begijnhof te Amsterdam, op donderdag 20 jan.j.l.

Tegen het eind van de jaren veertig van de vorige eeuw kwam in onze kerken heel voorzichtig de vraag op of er niet wat gedaan moest worden om ‘in de kerk meer belangstelling voor de arbeid m.b.t. Israël te wekken’. Grote stimulator daarin was prof. W. Kremer. Vanuit de gedachte dat God Israël niet heeft losgelaten en dat daarom de kerk dat evenmin mocht doen, stelde hij ‘dat er dringend behoefte is aan een jonge Predikant, die zich inzake de Jodenzending specialiseert, opdat hij verantwoord kan spreken’. Al gauw kon aan de synode (1950) worden meegedeeld dat er contacten waren gelegd: wij hebben een jonge man gevonden, die bereid is zich voor dat werk te bekwamen! Hij heette: Maas Boertien. En met een voorlopig mandaat – geldig voor ten hoogste drie jaren! – mochten deputaten geld uittrekken ‘voor de kosten van een zodanige opleiding van candidaat Boertien’. Dat geld en die opleiding zijn van grote betekenis geworden – voor Maas en evenzeer voor onze kerken. Op de vraag hoe bij hem de belangstelling voor Israël was gewekt, vertelde hij eens dat het hem al enigszins van huisuit was meegegeven. Het werd versterkt door de voor hem toen nog onleesbare hebreeuwse woorden op de synagoge in Zwolle én door de joodse burens, bij

wie hij op vrijdag (de sabbat!) de lichten mocht aansteken.

Tijdens zijn predikantschap in Wormerveer kon hij zich specialiseren door studie aan de Universiteit van Amsterdam. Op 27 januari 1954 werd hij in Groningen bevestigd als predikant voor de Evangelieverkondiging onder Israël, werkzaam te Hamburg. Daar was, door oorlogsomstandigheden, de ‘Jerusalem-Gemeinde’ gereduceerd tot nauwelijks iets meer dan een randgebeuren. Maas heeft daar veel opbouwwerk mogen doen.

De synode van 1959 gaf aan onze deputaten toestemming ‘om in plaats van Hamburg tot arbeidsveld Jeruzalem aan te wijzen voor ds. M. Boertien, in relatie met de United Christian Council of Israël’, een samenwerkingsverband van ongeveer 18(!) kleine protestantse kerken en groepen.

Bij dit synodebesluit werd tegen ds. en mevr. Boertien gezegd: ‘Een biddende kerk blijft in het vaderland achter u staan’ – en je zult je nog wel herinneren hoe jullie de zegenbede uit Ps. 134 werd toegezongen.

Jeruzalem (1960-1967) is een onvergetelijke plaats en periode geworden. Maas vertelde daar graag van: hoe blij hij was met een hebreeuwse schrijfmachine; hoe hij – bij het uitgeven van christelijke lectuur – moest zoeken naar passende Ivrietwoorden voor christelijke termen; hoe diep het hem ontroerde toen hij vanuit Ps. 51 een gesprek-van-hart-tot hart kon

hebben met joodse rabbijnen. Niet alleen zijn werk werd gewaardeerd, óók dat jul- lie als gezin tijdens de zesdaagse oorlog op jullie post in Jeruzalem bleven. Nog tijdens een werkbezoek in 2000 hoorde ik met waardering over hem spreken.

Na 1967 (zijn benoeming in Amsterdam) bleef hij aan Groningen verbonden en woonde hij als afgevaardigde en adviseur onze vergaderingen bij. Wat hebben wij veel profijt gehad van zijn kennis en ervaring en wijze raad. Ik kon op hem leunen, toen ik in de jaren tachtig mede betrokken was bij het zoeken naar een 'nieuwe' Israëlpredikant. Kernachtig wist hij te zeggen waar het om ging en gaat: dat de Joden niet als vreemdeling ten opzichte van Gods verbond, belofte en roeping mogen worden beschouwd; met

hén is God begonnen; de relatie met hen heeft Hij nooit verbroken, al is het vaak door grote diepten heen gegaan. En de kerk moet altijd blijven beseffen dat zij 'erbijgekomen is'.

Nog een door hemzelf gegeven typering van de aard en de bedoeling van zijn werk is me bijgebleven: dat het gaat om het op gang brengen van het gesprek met Israël vanuit de Schriften en over wat die Schriften zeggen over de 'klaarblijkelijkheid' van Jezus als de aan Israël beloofde Messias. Misschien is dat een typische Maas-zin: kort, wezenlijk en duidelijk. Daar ligt inderdaad de kern van de ontmoeting tussen Israël en de kerk. En in dat opzicht hebben we veel van Maas geleerd!

Hij is wel eens een 'grensganger'

Bij het overlijden van G.J. Ornstein

G.C. den Hertog

Op 24 januari j.l. overleed onze oud-deputaat Gottlieb J. Ornstein. Bijna veertig jaar was hij afgevaardigde namens de particuliere synode van het Zuiden. Dat hij zo'n lange periode deel heeft uitgemaakt van ons deputaatschap had alles te maken met zijn bijzondere verbondenheid met Israël. Zijn grootvader Gottlieb

Ornstein was een Roemeense jood, die op de vlucht voor de pogroms eind 19e eeuw op doorreis naar Amerika in Rotterdam terechtkwam, vervolgens in Amsterdam, waar hij - zoals hij zelf op het schutblad van zijn bijbel verwoordde - zijn Heiland Jezus Christus leerde kennen.

De vader van onze broeder Ornstein was een markante figuur, die ook deel heeft

uitgemaakt van het Israël-deputaatschap. Toen hij in 1961 betrekkelijk jong overleed, heeft de particuliere synode in zijn plaats onze Gottlieb benoemd. Diep was hij zich bewust van zijn afkomst uit Israël, en tegelijk gaf hij zich uit liefde tot Christus en zijn gemeente aan allerlei kerkewerk. Zo heeft hij de laatste jaren veel gedaan in de kerkenraad van Rotterdam-Centrum en voor het pastoraat onder varenden. Maar hoezeer hij Rotterdammer was, en de haven hem vertrouwd was, dat was niet waar zijn hart klopte.

Vantevoren had hij vastgelegd dat op de rouwcirculaire het 'Hoor Israël' in het Hebreeuws weergegeven zou worden. Ook de schriftlezing voor de dienst had hij uitgekozen: Romeinen 11,25-36. Dat bijbelgedeelte zal niet vaak in een dienst

genoemd: heen en weer tussen Israël en de kerk. Ingang zoekend in Israël; en de kerk bewust makend van haar wortels en roeping. Het deed hem ook wel eens over kerk- (én: lánds!)grenzen heen kijken... En misschien werd hij ook niet altijd in zijn diepste bedoelingen door iedereen begrepen.

We zijn onze God heel dankbaar dat Hij Maas aan onze kerken, en in het bijzonder aan het Israëlwerk gegeven heeft. Maas heeft gezaaid in Israël. Maar ook in de kerken. Naar Gods belofte komt zaad óp – terwijl je soms zelf nauwelijks beseft hóé.

Als echtgenote en kinderen hebben jullie dicht bij zijn werk gestaan; hem ook de gelegenheid gegeven zich daarin te ontplooiën. Ongetwijfeld zullen jullie

daarin zijn diepste intenties hebben geproefd: zijn hartelijke liefde tot de God van Israël, de Vader van onze Here Jezus Christus en zijn groot respect voor Diens heilig Woord.

Mag ik, namens onze deputaten en kerken, jullie tenslotte enkele fragmenten meegeven uit het tweede van het Joodse Achttien-gebed:

‘Gij zijt machtig voor altijd, Heer; Gij doet doden leven, groot zijt Ge in bevrijden;

Die in verbondenheid het leven onderhoudt, vallenden steunt, zieken geneest en geboeiden losmaak en zijn trouw gestand doet aan hen die slapen in het stof. Wie is als Gij, Heer van machtige daden.... Gezegend Gij, Heer, die de doden doet leven.

Zó moge de Here jullie troosten en zegenen!

van gedachtenis gelezen worden. Het is het slotakkoord van de hoofdstukken 9 tot 11, waar Paulus op een adembemende wijze over Gods weg met Israël, dat is: Gods trouw aan Israël, spreekt. Het zijn moeilijke hoofdstukken om te verstaan, en nog moeilijker om te verwerken.

Bij het schrijven had Paulus stellig ook niet-joden op het oog, die zich boven Israël menen te kunnen verheffen of zelfs de gedachte bij zich voelen opkomen dat Israël voorgoed bij God zou hebben afgedaan. Al gaat Romeinen 11,25-36 dus over Israël, toch moeten we voor ogen houden dat Paulus schrijft aan de christenen in Rome, die van huis uit in meerderheid heidenen waren.

Hij spreekt hier van een ‘geheimenis’. Zoals het in vers 25 staat kunnen we eruit opmaken, dat Paulus iets gaat zeggen, wat hij nog niet eerder zó naar voren heeft gebracht. Een ‘geheimenis’, dat is niet een mysterie, dat met goed nadenken doorvorst kan worden of door iemand uitgelegd. Waar het Nieuwe Testament over een ‘geheimenis’ spreekt,

is dat met het oog op Gods handelen, waarin Hij zijn Koninkrijk tot stand brengt. Hier doelt Paulus op het ‘geheimenis’, dat God Zichzelf, d.i. zijn genade, verheerlijken zal aan Israël en de volken. De ‘verharding’ die ‘over Israël is gekomen’ maakt deel uit van dit ‘geheimenis’. Het heeft zijn plaats in Gods verborgen raad met betrekking tot de verwerkelijking van zijn heilsplan voor Israël en de volken.

Dit is hetgeen onze broeder Gottlieb Ornstein zijn leven lang zó intens heeft beziggehouden. Niet toevallig zijn we daarmee tegelijk ook bij de enige grond van zijn en ons behoud.

In vers 26 lezen we: ‘De Verlosser zal uit Sion komen, Hij zal de goddeloosheden van Jakob afwenden. En dit is mijn verbond met hen, wanneer Ik hun zonden wegneem.’

God zal zelf als Verlosser komen en de ongerechtigheden van Jacob afwentelen. Het is een aanhaling uit het boek Jesaja, maar Paulus heeft er wat aan veranderd. Terwijl in de tekst van het Oude Testament staat dat de Verlosser naar Sion zal

komen om zijn verbond gestand te doen, schrijft Paulus dat de Verlosser uit Sion zal komen. Dat mogen de heidenen nooit vergeten: hun Verlosser komt uit Sion. 'Het heil is uit de joden.'

Paulus zegt er nog iets bij. Met dat de Verlosser uit Sion komt 'wendt' Hij Zelf de goddeloosheden van Jacob af. Dat is dus nodig, dat God de zonden van Israël wegneemt. Zo onderstrepen deze woorden de dubbele heilsbeweging die in de hoofdstukken Romeinen 9 tot 11 te zien is: van Israël naar de heidenen, vanwege de val van Israël, en van de heidenen weer naar Israël, vanwege het jaloersmakende geloof van de heidenen dat de naijver van Israël opwekt. En in dat alles laat de Here Israël niet los, omdat Hij niet loslaat wat zijn hand begon. We doen er goed aan te letten op de geschiedenis, hoe God daarin handelt. Daarbij is de volstreekte genade van God, zoals die tot uitdrukking komt in de rechtvaardiging van de goddeloze, de kern. In de geschiedenis is er een heen en weer, een golfbeweging, waar te nemen tussen Israël en de volken. En in die golfbeweging is de Here Zelf bezig allen te doordringen van de grootheid van zijn genade, als enige grond voor hun behoud.

Dit is een geheimenis om bij te leven, en om bij te sterven. De grote verbanden

van Gods weg met Israël en de volken, zeker. Maar we moeten onszelf niet vergeten, wie we zijn voor Gods aangezicht. Je kunt zelf alleen leven van die onvoorstelbare genade van God. Paulus zingt ervan aan het slot van dit bijbelgedeelte, als hij uitbreekt in een lofprijzing. Ja, dat is waar het in dit gedeelte om gaat: Gods trouw in de grote geschiedenis als grond om ons toe te vertrouwen aan Hem in de kleine geschiedenis van ons mensenleven.

Onze broeder Gottlieb Ornstein is heengegaan. Als ik denk aan zijn keuze voor dit bijbelgedeelte, aan wat hem in zijn leven heeft bewogen, aan wie hij is geweest, dan denk ik aan deze lange, magere man, broeder, vader, vriend, die ik nooit anders heb gekend dan als iemand die met zijn lijf te stellen had. Maar hij zeurde niet, hij ging door tot hij niet meer kon.

Denkend aan hem, aan zijn weg, zijn inzet, zijn tekstkeuze voor de afscheidsdienst kom ik terecht bij de lofzang van Simeon: 'Nu laat Gij, Here, uw dienstknecht gaan in vrede, naar uw woord, want mijn ogen hebben uw heil gezien, dat Gij bereid hebt voor het aangezicht van alle volken: licht tot openbaring voor de heidenen en heerlijkheid voor uw volk Israël.'

Commissie van redactie

drs. G.J. van den Boogert
ds. A. Brons
ds. H.D. Rietveld

Eindredacteur

drs. G.J. van den Boogert
Graspieper 8
8081 ZR Elburg
tel.: (0525) 69 02 22
e-mail:
booge269@planet.nl

Internetpagina

www.kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Vijftien Morgen 1
3901 HA Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cgc.nl

Penningmeester

H. van Braak
Prins Willem-Alexander-
park 133
3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27

e-mail:

h.h.van.braak@hccnet.nl
Gironummer 365271,
t.n.v. penningmeester
deputaten Kerk & Israël
CGK te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen
kunt u contact opnemen met de
penningmeester; hij geeft ook
gaarne informatie over diverse
aan te bevelen projecten.